

СУБСИДІАРНЕ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛОЖЕНЬ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДО СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ПОДРУЖЖЬ ПРАВА ВЛАСНОСТІ**APPLICATION OF SUBSIDIARY TO CIVIL LAW FAMILY RELATIONSHIPS WITH THE MARRIAGE TITLE****Фасій Б.В.,***аспірант кафедри цивільного права,
член Ради молодих вчених**Національного університету «Одеська юридична академія»*

Стаття присвячена розгляду проблем, що виникають у процесі субсидіарного застосування норм цивільного законодавства до сімейних відносин при здійсненні подружжям права власності. Розглянуто судову практику щодо такого застосування. Автор обґрунтовує твердження, що в порядку субсидіарності до сімейних правовідносин застосовуються сформульовані цивілістичною наукою загальні теоретичні конструкції щодо права власності.

Ключові слова: цивільне законодавство, сімейні відносини, прогалини в праві, субсидіарне застосування норм, право власності.

Статья посвящена рассмотрению проблем, возникающих в процессе субсидиарного применения норм гражданского законодательства к семейным отношениям при осуществлении супругами права собственности. Рассмотрена судебная практика такого применения. Автор обосновывает положение о том, что в порядке субсидиарности к семейным правоотношениям применяются сформулированные цивилистической наукой общие теоретические конструкции о праве собственности.

Ключевые слова: гражданское законодательство, семейные отношения, пробелы в праве, субсидиарное применение норм, право собственности.

Article is devoted to the problems arising from the subsidiary application of civil law in family relations in the implementation of the spouses of ownership. Considers jurisprudence on such use. The author substantiates the claim that in order to subsidiary family relationships applied science formulated civil general theoretical constructions regarding ownership.

Key words: civil law, family relationships, gaps in the law, subsidiary application norms, ownership.

Постановка проблеми. У приватноправовій сфері інститут субсидіарного застосування норм законодавства є оперативним засобом подолання прогалин в законодавстві. Відповідно до ч. 1 ст. 9 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) його положення застосовуються до регулювання сімейних відносин, якщо вони не врегульовані іншими актами законодавства. Тобто, якщо тлумачити зміст цього положення, то у разі відсутності у Сімейному кодексі України (далі – СК України) тієї чи іншої правової норми, ми можемо застосувати відповідне положення цивільного законодавства. Цікавим у такому контексті є зауваження А.Г. Певзнера стосовно того, що специфічною особливістю цивільно-правового регулювання є не регламентація конкретних відносин правовими нормами, а захищеність цих відносин. Цивільне право не знає замкнутого кола правових інститутів, а судовому захисту підлягають відносини, які прямо не передбачені нормами законодавства, зокрема ЦК України [1, с. 9–11].

Слід зазначити, що питання можливості субсидіарного застосування норм цивільного законодавства до сімейних відносин довгий час залишається предметом дискусій у юридичній літературі. Науковці, які наголошують на позиції існування сімейного права як самостійної галузі права, припускають, що застосування норм цивільного законодавства до сімейних відносин має субсидіарний характер [2, с. 9–10; 3, с. 16].

Прихильники визнання сімейного права підгалуззю цивільного права пропонують розглядати співвідношення цивільного та сімейного права як співвідношення загальних і спеціальних норм [4, с. 35]. Водночас деякі правознавці, вважаючи сімейне право підгалуззю цивільного права, визнають виправданість субсидіарного (додаткового) застосування норм цивільного законодавства до регулювання сімейних відносин [5, с. 13].

Стан опрацювання. Загалом не виникає сумніву щодо доцільності субсидіарного застосування норм цивільного законодавства, передбаченого ст. 8 СК України, для врегулювання сімейних відносин. Дослідженню теоретичних аспектів проблеми субсидіарного застосування норм законодавства до сімейних відносин присвячено публікації вітчизняних і закордонних правознавців, зокрема роботи М.В. Анतिकольської, П.В. Крашеніннікова, А.Г. Певзнера, О.В. Некрасової, К.І. Манаєва, Є.О. Харитонова. Водночас механізм застосування норм цивільного законодавства до окремих видів сімейних відносин, зокрема до, тих, що виникають при здійсненні подружжям права власності, залишається недостатньо дослідженим, що робить доцільним науковий аналіз відповідної проблематики.

Метою статті є подальше дослідження субсидіарного застосування положень цивільного законодавства до сімейних відносин.

Виклад основного матеріалу. Природні права людини на життя, сім'ю зумовлюють таке ж природне право на власність. СК України містить значну кількість положень, котрі регулюють відносини власності в сім'ї. Традиційно сімейні відносини регулюються сімейним законодавством. Однак це не означає, що всі питання життя і розвитку сім'ї знаходять висвітлення тільки в сімейному праві. Існує думка, що саме тут відбувається зв'язок норм цивільного і сімейного права [6]. Таким зв'язком буде виступати субсидіарне застосування норм законодавства, який розуміється як спосіб законодавчої техніки, що дозволяє розвантажувати законодавство від нераціонального дублювання тотожних та аналогічних норм і понять у суміжних галузях права.

Цивілістичною наукою сформульовані загально-теоретичні конструкції щодо права власності, а отже, неминуче субсидіарне застосування норм цивільного законодавства до сімейних відносин при здійсненні подружжям права власності. ЦК України містить поняття права власності, а також правові засади щодо виникнення, здійснення та припинення права власності. Право власності визначається як право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб (ст. 316 ЦК України). Такого роду відносини можуть складатися між різними суб'єктами, в тому числі між особами, що вступають в шлюб або перебувають у шлюбі – подружжям.

Цивільне та сімейне законодавство України визначає основні параметри поведінки подружжя в майновій сфері: закріплює, яке майно знаходиться у власності подружжя або кожного з них, встановлює обсяг прав і обов'язків подружжя щодо цього майна, умови їх реалізації, порядок придбання та відчуження майна, відповідальність подружжя за загальним або особистим зобов'язанням. Отже, майнові відносини подружжя регулюються нормами цивільного та сімейного законодавства України, а також договорами, що укладаються подружжям між собою. При цьому між подружжям, іншими членами сім'ї може виникати як спільна (часткова та сумісна) власність, так і особиста приватна власність, які є не самостійними формами власності, а лише різновидами права приватної власності (ст. 325 ЦК України).

Подружжю та іншим членам сім'ї притаманні первісні (первинні) способи набуття права власності, визначені ЦК України: створення речі (ст. 331 ЦК України), переробка речі (ст. 332 ЦК України), привласнення загальнодоступних дарів природи (ст. 333 ЦК України), набуття права власності на рухому річ, від якої власник відмовився (ст. 336 ЦК України), знахідка (ст. 338 ЦК України), заволодіння бездоглядною домашньою твариною (ст. 341 ЦК України), виявлення скарбу (ст. 343 ЦК України), набувальна давність (ст. 344 ЦК України). Але крім первісних способів набуття права власності, подружжю та іншим членам сім'ї властиві похідні (вторинні) способи набуття права власності: за договором і (або) в порядку спадкування.

Практично важливим є принцип непорушності права власності подружжя. Ніхто не може бути про-

типравно позбавлений цього права чи обмежений у його здійсненні (ст. 321 ЦК України). У рішенні Апеляційного суду м. Кременчука Полтавської області від 21 жовтня 2015 року у справі за № 524/537/15-ц суд в спорі, що виникає з сімейних правовідносин у субсидіарному порядку, застосував зазначене положення про непорушність права власності. Суд розглянув у відкритому судовому засіданні цивільну справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визнання права власності. Позовні вимоги обґрунтовано тим що, ОСОБА_1 перебував у шлюбі з ОСОБА_2, а за час перебування в шлюбі за договором купівлі-продажу було придбано квартиру, право власності на яку зареєстровано за ОСОБА_2. ОСОБА_1 вважає, що на спірну квартиру не може поширюватися режим спільної сумісної власності подружжя, оскільки кошти на придбання квартири були надані його бабусею. Дослідивши матеріали справи та при цьому застосувавши ст. 321 ЦК України, суд вважає за можливе захистити права ОСОБА_1 шляхом визнання за ним права власності на частку квартири [7].

Щодо питання категорії «майно», яка є однією з основних у цивілістиці, в літературі існують її різні тлумачення. Залежно від загального розуміння вона може використовуватися як у вузькому, так і в широкому плані. У найбільш вузькому сенсі під майном розуміються лише речі, гроші та цінні папери, тобто предмети матеріального світу. Іноді термін «майно» розглядається як сукупність речей і належних особі майнових прав. Найбільш широке розуміння включає як безпосередньо речі, так і майнові права та обов'язки особи, тобто майновий актив і пасив в повному обсязі. Враховуючи, що поняття «майно» визначено в ст. 190 ЦК України, це положення субсидіарно застосовується в сімейному праві, при цьому склад подружнього майна має включати три складові: сукупність речей; майнові права подружжя; майнові обов'язки подружжя [6]. Юридична класифікація речей, яка ґрунтується на їх природних властивостях чи суспільному значенні, застосовується повною мірою для регулювання сімейних відносин, особливо при поділі майна подружжя.

Майнові правовідносини подружжя є складним комплексом взаємопов'язаних дій щодо володіння, користування і розпорядження майном, які в теорії права одержали назву «тріада» правоможності. Зазначена «тріада» правоможності власника майна, яка була сформована протягом багатомісячного розвитку цивільного права, має місце і в застосуванні до права власності подружжя.

Володіння означає, що подружжя здійснює панування над речами, що належать їм на праві власності. При цьому таке панування подружжя зберігають незалежно від того, знаходиться річ у безпосередньому їх володінні чи ні. На правоможність щодо володіння річчю не впливає і факт роздільного проживання подружжя. Якщо подружжя проживає в різних місцях, фактичне панування над річчю може здійснювати лише один з них. При цьому незалежно від строків володіння річчю одним з подружжя другий зберігає свої права на неї в повному обсязі. Подружжя може передавати свою правоможність щодо володіння майном іншим осо-

бам за різного роду договорами (наприклад, договором оренди). Причому такі договори можуть бути укладені лише одним з них, при цьому подружжя не втрачає права власності на майно.

Користування можна визначити як правоможність вилучення з речей їх корисних властивостей. Для подружжя найбільш важливе значення мають споживчі властивості речей, покликаних задовольняти їх потреби в житті, харчуванні, відпочинку, у вихованні дітей. Подружжя може домовитися між собою, в якому порядку вони будуть користуватися тим чи іншим майном. При цьому постійне користування спільним майном тільки одним з подружжя не впливає на обсяг повноважень відносно цього майна іншого з них, він продовжує і в цьому випадку залишатися його власником. І навпаки, майно, що належить на праві власності одному з подружжя (наприклад, майно набуто до шлюбу), незалежно від тривалості користування ним іншим з подружжя, за загальним правилом, продовжує залишатися роздільним майном.

Розпорядження є правоможністю подружжя за визначенням юридичної долі речей, що належать їм на праві власності. Подружжя може продати, подарувати, обміняти, закласти належне їм майно [8, с. 21–22]. Здійснення подружжям права розпорядження може приводити до припинення права спільної сумісної власності. Враховуючи, що СК України не встановлює особливих підстав припинення спільної сумісної власності, можна сказати, що ця можливість передбачена як серед загальних цивільно-правових підстав (ст. 346 ЦК України), так і серед інших підстав, встановлених цивільним законодавством (наприклад, ст. 372 ЦК України).

Також до сімейних відносин субсидіарно застосовується положення гл. 29 ЦК України «Захист права власності». Наприклад, у рішенні Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області від 26 листопада 2015 року у справі № 442/7472/15-ц суд застосував положення ЦК України про захист права власності до сімейних правовідносин подружжя. Суд розглянув у відкритому судовому засіданні цивільну справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про поділ спільного майна подружжя, застосувавши ст. 391 ЦК України, згідно з якою власник майна має право вимагати усунення перешкод у здійсненні ним права користування та розпорядження своїм майном. Згідно з цією нормою будь-хто з подружжя має право вимагати захисту свого

права від особи, яка перешкоджає йому користуватися чи розпоряджатися своїм майном. Підставою відповідного звернення до суду може слугувати посилення позивача на належне йому право користуватися і розпоряджатися майном, а також факти, що підтверджують дії відповідача у створенні позивачеві перешкод щодо здійснення ним цих правоможностей. При цьому для задоволення вимог власника достатньо встановити факт об'єктивно існуючих перешкод у здійсненні ним своїх правоможностей. А оскільки факт чинення перешкод відповідачем позивачу в оформленні права власності на нежитлове приміщення, встановлений матеріалами справи, відповідач не спростував, суд задовольнив повністю позовні вимоги [9].

Висновки. На підставі вищевикладеного можна дійти таких висновків:

1) інститут субсидіарного застосування норм законодавства є оперативним засобом подолання прогалин в законодавстві в приватноправовій сфері;

2) субсидіарне застосування норм цивільного законодавства до сімейних відносин потрібно розуміти як спосіб законодавчої техніки, який дозволяє розвантажувати сімейне законодавство від нераціонального дублювання тотожних та аналогічних норм і понять у цивільному і сімейному праві;

3) субсидіарне застосування норм цивільного законодавства допускається ст. 9 ЦК України та ст. 8 СК України з метою врегулювання сімейних відносин;

4) цивілістичною наукою сформульовані загально-теоретичні конструкції щодо права власності, котрі субсидіарно застосовуються до сімейних відносин;

5) до сімейних відносин застосовуються такі положення ЦК України при здійсненні подружжям права власності: ст. 190 «Майно», ст. 316 «Поняття права власності», ст. 317 «Зміст права власності», ст. 321 «Непорухність права власності», ст. 331 «Набуття права власності на новостворене майно та об'єкти незавершеного будівництва», ст. 332 «Набуття права власності на перероблену річ», ст. 333 «Привласнення загальнодоступних дарів природи», ст. 334 «Момент набуття права власності за договором», ст. 336 «Набуття права власності на рухому річ, від якої власник відмовився», ст. 338 «Знахідка», ст. 341 «Набуття права власності на бездоглядну домашню тварину», ст. 343 «Набуття права власності на скарб», ст. 344 «Набувальна давність», гл. 29 «Захист права власності».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДжЕРЕЛ:

1. Певзнер А.Г. Понятие гражданского правоотношения и некоторые вопросы теории субъективных гражданских прав / А.Г. Певзнер // Ученые записки ВЮЗИ : Вопросы гражданского права. – 1958. – Вып. 5. – С. 3–34.
2. Манаев К.И. Семейно-имущественные правоотношения в СССР : автореф. дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / К.И. Манаев. – Баку, 1973. – 43 с.
3. Комментарий к Семейному кодексу РФ / под ред. П.В. Крашенинникова, П.И. Седугина. – М. : Юристъ, 1997. – 384 с.
4. Антокольская М.В. Семейное право : [учебник] / М.В. Антокольская. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2002. – 336 с.
5. Харитонов Є.О. Сімейне право України : [навчальний посібник] / Є.О. Харитонов. – К. : Істина, 2008. – 200 с.
6. Некрасова О.В. Застосування цивільного законодавства до сімейних відносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / О.В. Некрасова. – К., 2008. – 16 с.
7. Рішення Автозаводського районного суду м. Кременчука Полтавської області від 21 жовтня 2015 року № 524/537/15-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/52638801>.
8. Жилинкова І.В. Право собствениости супругов / І.В. Жилинкова. – Х. : Ксилон, 1997. – 236 с.
9. Рішення Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області від 26 листопада 2015 року № 442/7472/15-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/54133369>.